

Boekje met bronnen

Europa en de Buitenwereld (1150 – 1350)

bron 1

Ibn Battoeta beschrijft zijn bezoek aan de Krim, een schiereiland in de Zwarte Zee

1 Een dag na onze aankomst in deze haven ging een van de kooplieden, die ons vergezelden,
2 naar de Kifdjak-stam, die in deze steppe woont en die christelijk is. Hij huurde van hen een
3 paardenwagen, waar we in plaatsnamen en naar al-Kafa reden, een grote stad, uitgestrekt
4 langs de zeekust en bewoond door christenen, voor het merendeel Genuezen. Ze hebben
5 een emir¹⁾ die ad-Damadier heet. We namen onze intrek in een moskee.
6 Niet lang nadat we de moskee waren binnengegaan, hoorden we van alle kanten klokgelui
7 komen. Dit had ik nog nooit gehoord en ik huiverde van afschuw. Ik gaf mijn metgezellen
8 opdracht de minaret te bestijgen, koranverzen te reciteren, God te prijzen en op te roepen
9 tot het gebed. Ze deden het en opeens verscheen er een man die met een maliënkolder en
10 een zwaard kwam binnenrennen. Hij groette ons en toen we vroegen wie hij was, vertelde
11 hij dat hij de kadi²⁾ van de daar woonachtige moslims was. Hij zei: „Toen ik de
12 koranverzen en de gebedsoproep hoorde, vreesde ik voor jullie leven en kwam ik
13 onmiddellijk hierheen, zoals jullie zien.” Hierna ging hij weg, maar ons overkwam niets.
14 De volgende dag kwam de emir naar ons toe om ons voor een maaltijd uit te nodigen. We
15 aten bij hem en maakten een wandeling door de stad. We bezichtigden de prachtige
16 soeks³⁾ en zagen tot onze verbazing in de haven ongeveer tweehonderd boten,
17 oorlogsbodems en grote en kleine koopvaardijsschepen liggen. Het is een van de meest
18 befaamde havens ter wereld.

bron: Ibn Battoeta, de Reis, Amsterdam z.j., pag. 164-165

noot 1

emir = bestuurder

noot 2

kadi = islamitische rechter

noot 3

soek = winkel, markt

Afbeelding van een relikwieënkistje in de dom van Aken, gemaakt in het begin van de dertiende eeuw. De afbeelding is een weergave van de geslaagde belegering van de Saraceense stad Pamplona in Noord-Spanje door Karel de Grote (die regeerde van 768–814)

bron: J. van Herwaarden, *Pelgrimstochten*, Bussum 1974, pag. 73

---

bron 3a *Het begin van de brief van khan Hülagü aan koning Lodewijk IX uit 1262*

1 God, die voorheen vaak en op verschillende manieren tot de vaderen gesproken heeft
2 door de profeten, heeft in deze laatste dagen gesproken tot onze grootvader Djingiz door
3 Teb-Tenggeri⁴), waarbij hij hem de gebeurtenissen onthulde die wonderbaarlijk in de
4 toekomst zouden geschieden ... en verklaarde:
5 „Ik ben de enige, almachtige God in het allerhoogste, en ik heb jou gesteld als heer over
6 de volken en de koninkrijken om heerser te zijn over de gehele aarde, om uit te rukken en
7 neer te halen, te verwoesten en te vernietigen, om te bouwen en te planten.”

---

bron 3b *Een historicus heeft uitgezocht dat khan Hülagü in deze brief gebruik maakt van de volgende twee fragmenten uit de bijbel*

1 *fragment a:* God, die voorheen vaak en op verschillende manieren tot de vaderen
2 gesproken heeft door de profeten, heeft in deze laatste dagen gesproken door zijn zoon
3 (*Jezus Christus*).
4 *fragment b:* „Ik (*God*) stel u (*een profeet*) heden over de volken en de koninkrijken om uit
5 te rukken en af te breken, om te verdelgen en te verwoesten, om te bouwen en te planten
6 (...).”

ontleend aan: P. Jackson, Europa en het Mongoolse rijk, in: Spiegel Historiae januari/februari 1998, pag. 50

---

bron 4 *Uit een oorkonde van Jan II, hertog van Brabant (1296)*

1 Wij, Jan, door de gratie Gods, hertog van Lotharingen, Brabant en Limburg, aan allen die
2 dit schrijven zullen zien, wij willen dat het bekend weze, dat wij aan al de kooplieden, die
3 zich met hun goederen naar onze stad Antwerpen begeven, een vrijgeleide geven. Wij
4 zullen hen niet aanhouden, noch doen aanhouden, tenzij voor een misdaad die zij
5 persoonlijk zouden bedrijven. Dit vrijgeleide zal nog geldig blijven 14 dagen nadat wij het
6 goed zouden geacht hebben het in te trekken...

bron: R. Camelinckx, Boeren, heren, handelaars en stedelingen in de middeleeuwen, Antwerpen/Amsterdam 1975, pag. 16

---

noot 4 *Teb-Tenggeri = hemelgod van de Mongolen. Hij stond centraal in een cultus die vooral gekenmerkt werd door voorouderverering.*

Fragment uit de 'Reizen' van Jan van Mandeville

1 Zo zeg ik naar waarheid dat een man helemaal rondom de wereld zou kunnen reizen,
2 boven en beneden, als hij maar de goede gezondheid, het juiste gezelschap en een geschikt
3 schip zou hebben, zoals ik eerder ook al opmerkte. En op zijn weg zou hij overal mensen,
4 landen, eilanden, plaatsen en steden vinden, al naar gelang er in die landen zijn. Want je
5 moet goed weten dat de mensen die recht onder de Antarctische Pool⁵⁾ leven, zich precies
6 bevinden tegenover degenen die recht onder de Arctische Pool⁶⁾ leven, net zoals wij en
7 degenen die bij onze Antipoden leven elkaars tegenvoeters zijn. Dat is overal op de wereld
8 hetzelfde. Elk deel van de aarde en zee heeft zijn tegenovergestelde deel, dat er altijd mee
9 in balans is.

bron: D.E.H. de Boer (red.), Kennis op kamelen, Europa en de buitenwereld (1150–1350), Amsterdam 1998, pag. 40

De Antarctische Pool is de zuidpool.

De Arctische Pool is de noordpool.

Een nieuwe eeuw, nieuwe verhoudingen? Nederland 1880–1919: op het breukvlak van twee eeuwen

bron 6

S. van Houten schrijft in 1876 onder andere het volgende over de bevolkingsleer en de seksuele moraal. In 1895 zal hij als minister besluiten tot Koninklijke goedkeuring van de statuten van de Nieuw-Malthusiaanse Bond

1 Er moet een einde komen aan de onkunde met de wetten der fysiologie⁷). Ieder behoort
2 dit te weten. Aan zijn eigen behoeften, zijn eigen oordeel, moet worden overgelaten welk
3 gebruik hij van zijn wetenschap maken wil. Men moet ophouden als Goddelijke wil, als
4 noodlot, als onvermijdelijk te beschouwen, wat zulks niet is. Men moet ophouden als
5 plichtmatig aan te zien, wat op geen enkele grond van humaniteit of maatschappelijk
6 belang te verdedigen is. (...)
7 Want waarlijk, in alle klassen der maatschappij zijn de vrouwen het hartelijk moede, (...)
8 zulke vruchtbomen te zijn, onophoudelijk kinderen voortbrengende en hierbij hare fysieke
9 en morele kracht langzamerhand uitputtende. En niet in het minst in de laagste klassen,
10 waar de vrouw te midden van dat alles nog werken moet voor de kost, waar de inkomsten
11 ontoereikend zijn, (...) maar het brood voor de nieuwgeborenen uit de monden der
12 andere kinderen of der ouders moet worden bespaard. Meent gij dat zij niet snakken naar
13 een beter lot, die vrouwen, die men bijna niet anders ziet dan met een kind op den arm en
14 een kind aan de hand, en wier bleek en vroeg gerimpeld gelaat de stempel draagt van
15 onophoudelijk zwoegen en zorgen bij dag en bij nacht? (...)
16 Ik geef toe, dat de vrouwen minder van extra-matrimoniale betrekkingen⁸) worden
17 afgeschrikt, wanneer zij beveiligd zijn tegen ongewenste zwangerschap. Doch ik kan dit
18 volstrekt niet als een bezwaar beschouwen. Ik beschouw het als een der noodlottigste
19 gevolgen van extra-matrimoniale betrekkingen, dat de vrouw bloot staat aan
20 zwangerschap en dat er alzo kinderen kunnen worden geboren voor wie in geen enkel
21 opzicht behoorlijk gezorgd is. (...)
22 Men kan als regels van moraal stellen, dat elke verkorting van de fysieke en zedelijke
23 vrijheid ener vrouw, elk misbruik van toevallige gunstige omstandigheden, ene misdaad is.
24 Verder dat het onzedelijk is het leven te geven aan kinderen, voor wie men niet heeft
25 gezorgd en niet zorgen wil, gelijk liefdevolle ouders betaamt.

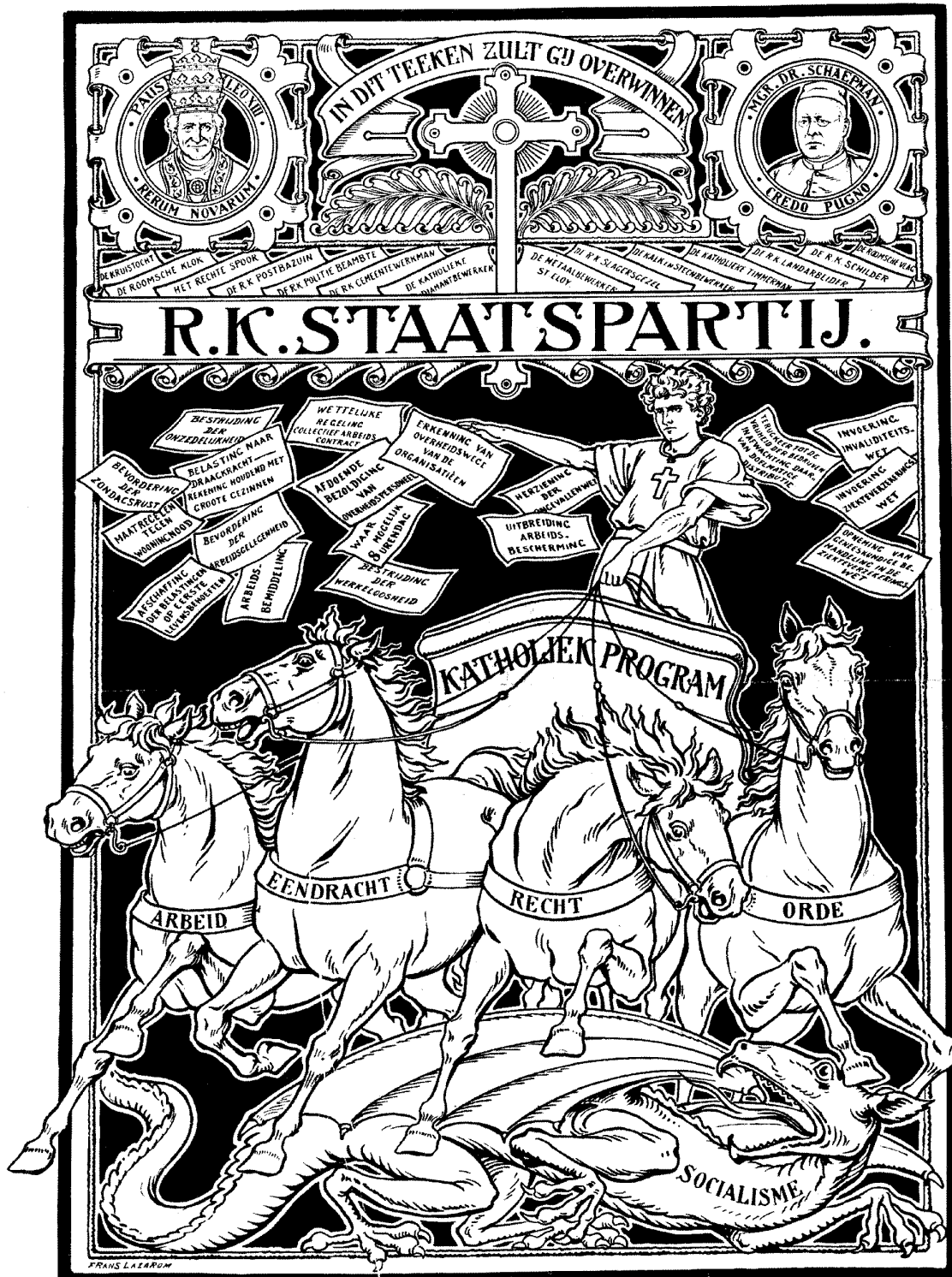
*ontleend aan: S. van Houten, Beschouwingen over de bevolkingsleer in verband met de
sexuele moraal (1876), in: Vragen des tijds 1877, eerste deel, pag. 37, 44-45, 46-47 en 49*

noot 7

Fysiologie is de leer van het functioneren van het menselijk lichaam.

noot 8

Extra-matrimoniale betrekkingen zijn buitenechtelijke betrekkingen.

Stemt **KATHOLIEK**, door het witte puntje zwart te maken
 vóór den naam van **■ KOLKMAN (M. J. C. M.)**

Electr. Drukkerij A. I. M. VAN DER DRIFT, Delft

Toelichting

Bij de afbeelding van het rooms-katholieke kamerlid Schaepman staat 'credo pugno'; dit betekent 'ik geloof, dus ik strijd'.

bron: P. de Coninck en P. Dirkse, *Roomsche in alles, het rijke roomse leven 1900-1950*, Zwolle/Utrecht 1996, pag. 42

Eén van de initiatiefneemsters van de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898, Cécile van Beek en Donk, schrijft over de moeilijkheden bij het vinden van voldoende steun voor het organiseren van de tentoonstelling

1 De beste methode om onze tegenstanders tot zwijgen te brengen ofwel te veranderen in
2 bondgenoten, was het persoonlijk gaan verklaren van onze plannen in de verschillende
3 gemeenten van het land. (...)
4 Maar voor de meesten van ons, die nog nimmer in het openbaar hadden gesproken, was
5 dit een waar schrikbeeld. Ik voor mij herinner mij dagen ziek te zijn geweest van angst.
6 Een der eerste keren, dat ik bevend een podium betrad, keerde zich vinnig noodlot tegen
7 mij. Als tegenstander trad grimmig op een socialiste, een vrouw van groot talent, voor wier
8 letterkundige arbeid ik de warmste bewondering voelde. (*bedoeld wordt: Henriëtte Roland*
9 *Holst-Van der Schalk*)
10 Zij verweet ons de vrouwen uit het volk te willen verderven, haar af te houden van de
11 klassenstrijd, haar op dwaalwegen te lokken. (...) De aanval geschiedde met zulk een
12 woede, dat de spreekster mij de ergste woorden toeriep en daarbij stampvoette. Nog zie ik
13 het gebaar! (...) Wellicht, wanneer deze vrouw zich thans nog dit ogenblik herinnert, zal zij
14 er om glimlachen, en moeten erkennen, dat wij de proletariërvrouw geen verderf hebben
15 gebracht. Waarschijnlijk heeft zij sinds lang ingezien, dat elke beweging, die tot doel heeft
16 het wekken van belangstelling voor sociale misstanden, het aankweken van rechtsgevoel,
17 het laten dromen van een gelukkiger toekomst, altijd de maatschappij ten goede komt. In
18 elk geval zal zij de zuiverheid van onze bedoelingen nu niet meer verdenken. Doch toen
19 stond zij voor mij, de ogen vlamvend van haat en verachting en klaagde mij aan als
20 verraadster van de vrouw van het volk, en ik, onge oefend in het spreken, onwetend nog
21 van vele sociale strijdvragen, die ik pas later leerde kennen, voelde me als een machteloos
22 dwergje tegenover een vertoornde reuzin, en toch was mijn hart zeker niet minder vol
23 liefde voor de proletariërvrouw dan het hare, maar wij spraken in dat uur ieder een andere
24 taal en konden elkaar niet verstaan.

ontleend aan: Cécile de Jong van Beek en Donk, Vrouwenwerk in beeld, De Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid 1898, Amsterdam 1918, deel II, pag. 313

bron: A.F. Manning (red.), *Nederland rond 1900*, Amsterdam 1993, pag. 156

Gemiddelde grootte en samenstelling van het Nederlandse huishouden, 1899–1920

	gemiddeld aantal kinderen per huishouden	gemiddeld aantal éénouder-huishoudens	gemiddeld aantal inwonenden per huishouden waarvan:	
			verwanten e.d.	personeel
1899	2,27	0,29	0,32	0,21
1909	2,23	*	*	0,17
1920	2,13	0,25	0,27	0,13

* geen gegevens

ontleend aan: CBS, 1899–1989, negentig jaar statistiek in tijdreeksen, 's-Gravenhage 1989, pag. 22 en H.M. Dupuis e.a., Een kind onder het hart, verloskunde, volksgeloof, gezin, seksualiteit en moraal vroeger en nu, Amsterdam 1987, pag. 121

Einde